

Грушицька І.Б.

Кандидат історичних наук, старший викладач кафедри політології ОНПУ, e-mail:
ira1973@breezein.net

АКАДЕМІК В.А. КОСИНСЬКИЙ – ВИКЛАДАЧ СТАТИСТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ОДЕСЬКОГО ПОЛІТЕХНІЧНОГО ІНСТИТУТУ

На основі архівних матеріалів уточнено окремі факти з біографії В.А. Косинського. Встановлено факт перебування В.А. Косинського в Одесі наприкінці 1919 – початку 1921 р.р. на посаді викладача статистики Одеського політехнічного інституту.

Ключові слова: В.А.Косинський, Одеський політехнічний інститут, статистика.

На економічному факультеті Одеського політехнічного інституту (ОПІ), який було відкрито 15 вересня 1918 р. [1], у перші роки його існування викладало багато відомих вчених. Серед них – видатний економіст, статистик, один з перших українських академіків, які заснували 1918 р. Українську Академію наук (УАН), професор Володимир Андрійович Косинський (1864-1938).

Ім'я Володимира Андрійовича Косинського в радянські часи замовчувалось у зв'язку з тим, що він емігрував за кордон. Вивчення наукової спадщини вченого розпочалося після розпаду СРСР у роботах Л.П. Горкіної, Л.Д. Кистерської, Л.В. Кошій, Л.В. Матвєєвої, І.І. Елісеєвої [2-6]. Однак деякі факти біографії вченого потребують подальшого уточнення й додаткового дослідження. Зокрема, у вказаних працях відсутня інформація стосовно роботи В.А. Косинського в ОПІ наприкінці 1919 – початку 1921 р.р. Проте цей факт підтверджується документами, що зберігаються в Державному архіві Одеської області (ДАОО) [1; 8; 9].

Володимир Андрійович Косинський народився 13 (25) серпня 1864 р. Виписка з метричної книги Василівської церкви села Дорошівка Глухівського повіту Чернігівської губернії, що зберігається в особистій справі В.А. Косинського (ф. 45 ДАОО), засвідчує дату та місце його народження [7, арк. 12, 12 зв.].

У 1883 р. після закінчення Новгород-сіверської гімназії В.А. Косинський вступив до Московського університету на математичне відділення фізико-математичного факультету, який закінчив у 1887 р. та за відмінні успіхи отримав звання кандидата. Деякі дослідники життєвого та наукового шляху В.А. Косинського стверджують, що юридичну освіту він здобув екстерном, закінчивши 1888 р. юридичний факультет Московського університету [3, с. 207]. Але диплом, який зберігається у вже згаданій особистій справі В.А. Косинського свідчить про те, що юридичний факультет Московського університету він закінчив 1891 р. з дипломом першого ступеня [7, арк. 10]. Того ж року за рішенням Ради Московського університету і з дозволу міністра народної освіти В.А. Косинський був залишений при кафедрі політичної економії й статистики для підготовки до професорського звання терміном на два роки (за фінансової підтримки Міністерства народної освіти), 1894 р. термін підготовки В.А. Косинському було продовжено ще на рік. 1895 р. він склав іспити на ступінь магістра політичної економії [3, с. 208].

Завідувач кафедри політичної економії й статистики Московського університету професор А. І. Чупров у характеристиці В. А. Косинського, представленій у юридичний факультет Московського університету відзначав працьовитість В.А. Косинського та гарне володіння німецькою, французькою та англійською мовами. А професор С.А. Глазман у

своїй характеристиці В.А. Косинського підкреслив, що це був єдиний приклад юриста, який пройшов попередньо курс математичних наук [6].

Ще студентом, 1890 р., В. А. Косинський опублікував роботу «Про прийоми наукової обробки статистичних даних». Дослідники пов'язують публікацію цієї книги із зародженням у Росії стохастичного напрямку в теорії статистики. До 1880-х рр. у російській статистичній науці продовжувала панувати традиція, відповідно до якої під статистикою розуміли суспільну науку. Це був час, коли до російської статистичної науки з великими труднощами проникали ідеї А. Кетле (1796-1874). Так Ю.Е. Янсон (1835-1893) у своєму курсі статистики всіляко підкреслював незастосовність теорії ймовірностей до дослідження суспільного життя. Пізніше О.А. Кауфман (1864-1919), характеризуючи цю роботу В.А. Косинського, відзначав, що вона являла собою першу самостійну роботу з теорії статистики в Російській імперії, зокрема – першу російську самостійну спробу встановити внутрішній зв'язок між статистичним методом і теорією ймовірності [6].

У 1894 р. В. А. Косинський взяв участь у роботі ІХ З'їзду російських природознавців і лікарів, підсекції статистики. Під його редакцією в Чернігові 1894 р. вийшли праці цієї підсекції [6]. У цей час сфера наукових інтересів В.А. Косинського змінюється – його починають цікавити проблеми сільськогосподарської економії. У центрі уваги дослідника було обґрунтування шляхів і засобів виведення цієї галузі економіки з кризового стану та піднесення її до рівня західноєвропейських стандартів того часу [3, с. 206].

1895 р. В.А. Косинський був відряджений на три роки до Парижа, Лондона, Берліна й Дрездена, де займався в університетських бібліотеках і слухав лекції провідних професорів. У Німеччині В.А. Косинський також вивчав архіви німецьких кооператорів та економістів Г. Шульце-Делича й Ф. В. Райффайзена. Це дозволило В. А. Косинському зібрати матеріал з теорії кредиту, що став основою його магістерської дисертації [6; 7].

У 1900 р. В. А. Косинського було прийнято до числа приват-доцентів Московського університету по кафедрі політичної економії, а 1901 р. у цьому ж університеті він захистив магістерську дисертацію з теми: «Установи для дрібного кредиту в Німеччині. Їхня історія у зв'язку з деякими сторонами економічного життя цієї країни» Того ж року В.А. Косинський перейшов до Ризького політехнічного інституту, де 1902 р. обійняв посаду ад'юнкт-професора по кафедрі політичної економії [6].

З 1904 р. починається новий період у житті та діяльності В.А. Косинського. Вчений почав працювати в Новоросійському (Одеському) університеті на посаді екстраординарного професора, а 1905 р. був призначений деканом юридичного факультету. 1906 р. він опублікував монографію «К аграрному вопросу. Вып. I. Крестьянское и помещичье хозяйство», яку захистив як докторську дисертацію 1907 р. у Московському університеті та отримав звання доктора політичної економії [7, арк. 13]. Між тим, як переконаний конституціоналіст та член «Академічного союзу професорів», що протидіяв принизливому статусу 1884 р., який ліквідував будь-які залишки університетської автономії та демократії, В.А. Косинський підпав під таємний нагляд поліції. У липні 1908 р. одеський генерал-губернатор звільнив його з посади та відсторонив від викладання у Новоросійському університеті [5, с. 326].

У лютому 1908 р. В.А. Косинський, за представленням В. Бажаєва, О. Фортунатова та С. Булгакова був обраний Вченою радою Київського політехнічного інституту екстраординарним професором кафедри політичної економії при сільськогосподарському відділенні цього інституту. Водночас він працював на кафедрі прикладної економіки в

Київському комерційному інституті, де читав, зокрема, курс з історії та теорії політичної економії, був членом Ради інституту. Але й у Києві, за таємним розпорядженням Київського губернатора, вчений залишався під негласним наглядом поліції [3, с. 209]. 1910 р. В.А. Косинський стає членом Українського наукового товариства, вступає до конституційно-демократичної партії. 1911 р. В.А. Косинського затверджують головою професорського дисциплінарного суду, він отримує чин статського радника, восени 1913 р. бере участь у роботі I Всеросійського сільськогосподарського з'їзду. Саме тоді В.А. Косинський видав два томи «Курсу з політичної економії» та збирався удосконалити окремі розділи цього «Курсу» під час закордонного відрядження 1913-1914 р.р. до Німеччини, Австрії, Швейцарії [3, с. 210]. Але на заваді стала перша світова війна.

Після Лютневої революції вчений працює у Головному земельному комітеті на чолі з О. Посніковим, створеному Тимчасовим урядом для розв'язання земельної проблеми, та в організованій з тією ж метою Лізі аграрних реформ, до якої входили також О. Чаянов, М. Каблуков, М. Туган-Барановський та інші відомі російські та українські вчені. 1917 р. В.А. Косинський видає першу частину фундаментальної монографії «Основные тенденции в мобилизации земельной собственности и их социально-экономические факторы: К аграрному вопросу. – Вып. 2. – Ч. 1. Земельная задолженность» і напружено працює над її завершенням. У 1918 р. побачила світ наступна частина монографії «Основные тенденции в мобилизации земельной собственности и их социально-экономические факторы: К аграрному вопросу. – Вып. 2. – Ч. II. Мобилизация земельной собственности» [3, с. 210].

У жовтні 1917 р. В. А. Косинського обрали членом Тимчасової ради Російської республіки від партії кадетів [11, с. 388].

У 1918 р. В.А. Косинський увійшов до складу Комісії з вироблення законопроекту про створення Української академії наук і того ж року його разом з М. Туган-Барановським та О. Левицьким було рекомендовано до першого складу УАН (з 12-и академіків) по соціально-економічному відділу. Проте політичні події в Україні визначили подальшу долю В.А. Косинського. Вчений дав згоду обійняти посаду міністра праці в уряді П. Скоропадського, а після приходу до влади Директорії опинився поза законом. В.А. Косинського продовжували переслідувати і після приходу на початку 1919 р. до Києва більшовиків і він змушений був переховуватись [3, с. 211]. Цей період життя В.А. Косинського є найменш дослідженим у біографії вченого. Відомо, що влітку 1919 р. Раднарком України дозволив В.А. Косинському повернутися до своїх обов'язків. Як свідчать архівні джерела, вже у грудні 1919 р. В.А. Косинський працював викладачем статистики в ОПІ. В Одесі він проживав за адресою: вул. Ясна, 2, кв. 3. (сім'я складалася з 4 осіб) [9, арк. 14, 45, 52]. Зберігся Витяг з протоколу №1 засідання економічного факультету ОПІ від 02 січня 1920 р., який засвідчує, що В.А. Косинський був обраний штатним професором кафедри статистики ОПІ: «По баллатировке считать единогласно избранным В.А. Косинского штатным професором с 1-го января. Поручить В.А. Косинскому чтение в предстоящем весеннем семестре общего курса статистики в пределах до 8-ми часов в неделю» [8, арк. 26]. У доповідній записці декана економічного факультету В.М. Твердохлебова у правління інституту від 04 березня 1920 р. також згадується прізвище Косинського В.А. як професора статистики [8, арк. 14]. 10 квітня 1921 р. в ОПІ згідно Протоколу № 10 засідання Особливої мобілізаційної комісії з прискореного випуску економістів слухалось питання «О преподавателе курса «Сельскохозяйственной экономики в связи с сельскохозяйственными районами» взамен

ухавшого В.А. Косинського» [10, арк.7]. Це дає підстави стверджувати, що В.А. Косинський перебував в Одесі принаймні до березня 1921 р., а не виїхав до Варшави у 1919 р., як стверджують деякі дослідники [6]. З Одеси за рішенням спільного зібрання УАН В.А. Косинського безкоштовно відкомандировували до Кам'янець-Подільського університету. Звідси напередодні «чистки» професорського складу у 1921-1922 рр. В.А. Косинського вдалося відправити за кордон [3, с. 211]. Спочатку він перебував у Варшаві, але через складну політичну ситуацію 1922 р. В. А. Косинський перебрався до Константинополя, а потім до Праги, де почався новий науково-педагогічний етап його діяльності. Як відомо, у цей період Чехословацький уряд в особі Т. Масарика (1850-1937) і К. Крамаржа (1860-1937) дуже активно підтримував російських емігрантів, створюючи сприятливі умови для життя, наукової та педагогічної діяльності [6].

У Празі В. А. Косинський працював професором Російського юридичного факультету, де викладав політичну економію, читав лекції з різних питань аграрних проблем Росії в Чеському вищому комерційному інституті, у Російському науковому інституті, у Народному університеті, а з теорії кооперативного кредиту в Російському інституті сільськогосподарської кооперації та ін. закладах. У 1922-1926 р.р. у Празі російською мовою вийшли три томи «Оснований политической экономии», над якими В.А. Косинський працював ще в Києві, а також «Лекції з теорії політичної економії» (1922). У журналі «Російський дзвін» (1928, № 6) він опублікував статтю «Нариси з російського аграрного питання». У 1925 р. В.А. Косинський закінчив роботу «Аграрні відносини й аграрне питання в Росії періоду 1914-1917 р.р.», підготовлену для Інституту Карнегі й видану англійською мовою 1926 р. під назвою «Agrarian Conditions and Problems in Russia During the War» [6].

1925 р. в Празі була перевидана книга В.А. Косинського «Основні тенденції в мобілізації земельної власності та їх соціально-економічні фактори», тираж якої загинув у 1918 р. Ця робота являла собою новітню історію землеволодіння в Росії (від звільнення селян до 1915 р.) і в Німеччині (від 1873 р. до 1907 р.) з використанням великого обсягу статистичних даних, при цьому дані по Німеччині були використані в такому обсязі, у якому це не вдавалося зробити жодному німецькому економісту [6].

У 1927 р. В. А. Косинський переїхав до Риги, де викладав політичну економію в Ризькому університеті й видав свій курс «Основания политической экономии» латиською мовою. Відомо, що він, разом з іншими російськими професорами, брав участь у діяльності Товариства російських студентів Латвійського університету, яке було засноване 1925 р. з метою захисту національних, релігійно-моральних та економічних інтересів російських студентів; організації взаємної допомоги у проходженні курсу університетських наук, а також виховання в душі християнської моралі та віри.

Помер В. А. Косинський 8 листопада 1938 р. у Ризі після нетривалої хвороби й був похований на Покровському кладовищі [6].

Отже, у науковій діяльності В.А. Косинського варто виділити два «одеських періоди». Перший період (1904–1908 р.р.) пов'язаний із його працею у Новоросійському університеті. Другий період (кін. 1919 – початок 1921 р.р.) пов'язаний з його науково-педагогічною діяльністю в Одеському політехнічному інституті.

Список використаних джерел

1. Державний архів Одеської області (далі ДАОО). Ф. Р – 126. Одесский ордена Трудового Красного Знамени политехнический институт. 1918 – 1985 гг. Оп. 1. Спр.4. Докладная записка об истории и организации института, список профессорско-преподавательского состава и правила приёма в Политехнический институт в 1918 – 1919 гг., 6 арк.
2. Горкіна Л.П. Нариси з історії політичної економії в Україні (остання третина ХІХ – перша третина ХХ ст.) / Л. П. Горкіна. – К.: Наук. думка, 1994. – 244 с.
3. Горкіна Л. П. Академік В. А. Косинський: сучасний погляд на життєвий шлях та наукову спадщину українського вченого / Л. П. Горкіна // Історія народного господарства та економічної думки України: зб. наук. праць. – К.: ІЕП НАНУ, 2007. – Вип. 39-40. – С. 206 - 236
4. Кистерская Л.Д. В.А. Косинский – академик первого состава Украинской академии наук / Л. Д. Кистерская, Л.В. Коций, Л.В. Матвеева // Очерки естествознания и техники. – Вып. 39. – Киев, 1991. – С. 123–128.
5. Матвеева Л. В. Академік Володимир Косинський / Л. В. Матвеева // Члени-засновники Національної Академії наук України. Зб. нарисів. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – С. 317– 342.
6. Елисеєва И.И. В. А. Косинский – видный отечественный статистик и экономист / И. И. Елисеєва, А. Л. Дмитриев // Вопросы статистики. – 2011. – № 4. – С. 76–81.
7. ДАОО. Ф. 45. Новороссийский университет. 1865 – 1920 гг. Оп. 4. Спр. 1351. О службе Владимира Андреевича Косинского, 177 арк.
8. ДАОО. Ф. Р – 126. Одесский ордена Трудового Красного Знамени политехнический институт. 1918 – 1985 гг. Оп. 1. Спр. 18. Выписки из протоколов заеданий экономического факультета. Списки профессоров и преподавателей Одесского политехнического института, 01.10.1918 – 27.02.1920 гг., 29 арк.
9. ДАОО. Ф. Р – 126. Одесский ордена Трудового Красного Знамени политехнический институт. 1918 – 1985 гг. Оп. 1. Спр. 107. Списки профессорско-преподавательского и служебно-технического персонала Политехнического института, 08.03.1920 – 15.07.1920 гг., 54 арк.
10. ДАОО. Ф. Р – 126. Одесский ордена Трудового Красного Знамени политехнический институт. 1918 – 1985 гг. Оп. 1. Спр. 157. Протоколы заседаний Особой Мобилизационной комиссии по ускоренному выпуску экономистов, 22.02.1921 – 13.07.1921 гг., 15 арк.
11. Политические деятели России. 1917: биографический словарь / [Центр полит. и экон. истории России Рос. независимого ин-та социал. и нац. пробл., Науч.совет Рос. АН по пробл. «История революций в России»]; Гл. ред. П. В. Волобуев. — М.: Большая рос. энцикл., 1993. — 432 с.

Hrushytska I. B.

ACADEMICIAN V. A. KOSINSKY – THE LECTURER OF STATISTICS OF THE ECONOMIC FACULTY OF THE ODESA POLYTECHNIC INSTITUTE

Abstract. On the basis of archival materials certain facts from the biography of V.A. Kosinsky were specified. It was ascertained the fact of staying of V. A. Kosinsky in Odesa at the end of 1919 - early 1921 as a lecturer of statistics at the Odesa Polytechnic Institute.

Key words: V. A. Kosinsky, Odesa Polytechnic Institute, statistics.